

PRIKAZI
ČASOPISA I ZBORNIKA

Stari mostovi u Mostaru. Crkva na kamenu, Mostar 2004., 236 str.

Monografiju, odnosno zbornik radova *Stari mostovi u Mostaru* priredio je dr. sc. Ante Pavlović, a izdala ugledna mostarska izdavačka kuća Crkva na kamenu. U njoj su sadržani radovi više znanstvenika, među kojima i dr. fra Dominika Mandića, mr. Anđelka Zelenike, Karla Drage Miletića, dr. Željka Pekovića, dr. Ante Miloševića, Nele Kovačević, prof. dr. Bože Goluže, mons. dr. Ratka Perića, prof. Ilije Drmića i drugih objavljenih u različitim prigodama i publikacijama, o počecima Mostara i njegovim starim mostovima, a posebice onog koji se i naziva Starim mostom. Popraćena je sažecima na engleskom (str. 199-209), njemačkom (str. 211-222) i talijanskom jeziku (str. 223-232) te kazalom imena (str. 233-236).

Ova, naime, knjiga ponajprije ima namjenu pružiti neprjeporne činjenice vezane uz početak grada Mostara, njegovih starih mostova a posebice onog na mjestu kojeg je 1566. osmanlijski arhitekt Hajrudin projektirao, popovopoljski, dubrovački i korčulanski kamenoresci isklesali, a kršćanski puk Hercegovine i središnje Dalmacije u svojoj krvi i znoju podigao Stari most. Ovom se knjigom također želi upozoriti i na politikanstvo i smišljene krivotvorine oko Starog mosta, koje se godinama uporno plasiraju kako u glavnini bošnjačko-muslimanskih tako i mnogobrojnih svjetskih medija, institucija, organizacija, interesnih skupina i dr. Njom se također pokušava ukazati i na stalne smutnje koje se time generiraju te se iznošenjem činjenica pokušavaju spriječiti nova zla kako u ovom gradu i Hercegovini tako i u cijeloj zemlji pa i regiji. Ovom se knjigom također nastoji sudjelovati i u potrazi za istinom oko okolnosti rušenja mostarskog Starog mosta. Njom se ukazuje i na zloduha imputiranja krivnje za rušenje «muslimanskog» odnosno «islamskog» Starog mosta¹ hrvatskom puku Mostara i Hercegovine odnosno Hrvatima u cijelosti (koje se gotovo redovito poistovjećuje s ustašama i klerofašistima), s ciljem njihova bilo odnarođivanja bilo iseljavanja ili progona, bilo zatiranjem nacionalnih institucija i simbola, jezika, vjere, kulture, tradicije, školstva i dr. Pojedini muslimansko-bošnjački pseudoznanstvenici u publikacijama koje objavljuju i najviše islamske i znanstveno-umjetničke institucije Bosne i Hercegovine uporno lažu kako je u Mostaru odnosno Hercegovini «mostarski biskup Perić podupirao (je) ustaški ekstremizam i davao mu svoj blagoslov» te da su «posebno (su) u tome bili revnosni neki svećenici u Hercegovini»,² a za razliku od njih knjiga koju upravo predstavljamo nastoji prezentirati istinu te time pridonijeti povjerenju, miru, suradnji i stabilnosti ne samo u Mostaru i Hercegovini nego u cijeloj ovoj zemlji i regiji. Njome se na svojevrsan način također pokušava uputiti na rješavanje stvarnih problema koji na ovom prostorima nažalost jednako tište najveći broj i Hrvata i Bošnjaka-Muslimana i Srba i drugih, a to su uništeno gospodarstvo, razorena infrastruktura, zaostalo školstvo, sveopće siromaštvo i sl. U njoj se dakako neće naći potvrda tezama kako je Mostar isključivo nastao na temelju islamskih zadužbina (vakufa) odnosno da je osmanlijskih ruku djelo, kako nama ovdje i svijetu pokušavaju «dokazati» brojni muslimanski i drugi pregaoci i institucije.³ Naravno da takve «istine» ponekad padaju na plodno tlo, kako pojedinih domaćih tako i međunarodnih

¹ *Most 11-12 (1995.) pass.*

² M. OMERDIĆ, *Prilozi izučavanju genocida nad Bošnjacima (1992-1995)*, Sarajevo 1999., 439.-440.; H. ČAR-DRNDA, «Historijska literatura o vakufima – 1990 – 2001. godina», *Naučni skup Istorijska nauka o Bosni i Hercegovini u razdoblju 1990 – 2000*, Sarajevo 2003., 101., bilj. 15.

institucija i interesnih krugova, koji se pri generiranju kriza uglavnom skrbe oko vlastitih interesa i probitaka.

Radovi prezentirani u ovoj publikaciji nastali su na temelju multidisciplinarnih istraživanja, posebice arhivske građe, iskaza pojedinih sudionika važnijih događaja u ratnom Mostaru, analizi medija i dr. Realizirani su naporima istraživača istine, pravde, mira i suradnje na mostarskim, hercegovačkim i bosansko-hercegovačkim prostorima. Kao što i oni sami ističu, ova bi knjiga dobronamjernim i istinoljubivim ljudima trebala pružiti vjerodostojne podatke kako bi sami bili u stanju objektivno prosuđivati vremena i događaje vezane uz mostarski Stari most i za grad Mostar, Hercegovinu i cijelu ovu izmučenu zemlju.

Iz ove se knjige može saznati da je prvi (drveni) most na mjestu mostarskog Starog mosta dao podići gospodar Huma herceg Stjepan Kosača (1435. - 1466.) na Humskoj Sutjesci, da se oko njega od 40-tih godina 15. st. razvijaju utvrde Cim(ov)ski grad (na zapadnoj strani Neretve) i Nebojša (na istočnoj strani iste rijeke) a mostom spojeno naselje Most odnosno Grad na mostu (Civitas Pontis), da se nalazio u okviru humske župe Večerić (Večenike), da su poslušni nasljednici asiškog patrijarha u ovo mjesto (odnosno njegovo predgrađe Zahum) dospjeli 1454. te da su ih 1563. pobili i samostan im razorili osmanlijski ubojice odnosno njihovi nasljednici, da su osmanlijski okupatori hercegov most za osvajanje hrvatskih zemalja koristili cijelo stoljeće, da je Mostar u vrijeme osmanlijske okupacije preimenovan u Köpri Hisar, da je Careva džamija na lijevoj obali Neretve preuređeni objekt iz predosmanlijskog vremena, da su prije osmanlijske okupacije na mostarskom području postojala naselja Predhumlje (s istočne strane Huma), Zahumlje (s njegove zapadne strane), Ilići i Cim, a na lijevoj obali Neretve Zalik - s kamenom katoličkom crkvom, da su utvrde s hercegovim mostom Osmanlije okupirali 1468. odnosno 1470., da je mostarski Stari most podignut u kratkom vremenu od proljeća do jeseni 1566., da su ga od rušenja spašavali Hrvati (primjerice pred nabujalom Neretvom prije 136 godina Mostarci Ante Ančić, od postavljenog srpskog eksploziva u travnju 1941. rudari iz Cima Mijo Knezović, Tomo Mijan i Jozo Petrović, od eksploziva talijanskih vojnika 1943. hrvatski domobran i ilegalac Grga Papac, da su mostarski Stari most zajedno s drugih šest mostarskih mostova minirale srpske postrojbe na samom početku agresije na ovaj grad; da je 14. lipnja 1992. eksploziv krenuo aktivirati odnosno srušiti Stari most tom prilikom poginuli srpski vojnik Dragan Piljević, da je srpski eksploziv u mostarskom Starom mostu ostao do njegova rušenja 9. studenog 1993. (točno pola godine nakon izbivanja rata između Bošnjaka-Muslimana i Hrvata u Mostaru), da su mostarski Stari most oplatom zaštitili hrvatski vojnici te je tom prilikom život dao Pero Kolobarić, da je hrvatska strana u srpnju 1993. od UNESCO-a pismeno tražila hitnu zaštitu mostarskog Starog mosta s kojeg je bila skinuta međunarodna a istaknuta zelena islamska zastava pod kojom su islamski vjerski ratnici (muđžahedini) počinili najveća zverstva nad bosanskim Hrvatima (posebice u Mostaru, dolini Neretve i srednjoj Bosni), da su mostarski Stari most muslimanske postrojbe koristile u svrhu prebacivanja svojih ratnika, municije i drugog ratnog materijala preko Neretve, da je uoči rušenja mostarskog Starog mosta (8./9. studenog 1993.) smijenjen zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, a novi nije bio još imenovan, da je više snimatelja znalo točno vrijeme rušenja mostarskog Starog mosta 9. studenog 1993. i lokaciju ispaljivanja projektila, da je među snimateljima tog čina bilo više pripadnika muslimanske Armije BiH te britanskog Foli Productionsa i BBC-a, da više indicija upućuje na zaključak

³ H. ČAR-DRNDA, n.dj., 102.

da mostarski Stari most nije srušen tenkovskim granatama nego velikom količinom eksploziva i to u vrijeme i trenutku kad je po riječima muslimanskog mostarskog prvaka Safeta Oručevića trebao pružiti "najveću pomoć Bošnjacima" u ratu s HVO-om, da su mostarsku pravoslavnu crkvu srušili trojica imenom i prezimenom poznata muslimana i da za to nisu kažnjena, da su tadašnje legitimne hrvatske institucije već 22. studenoga 1993. pokrenule krivični progon osumnjičenih za rušenje mostarskog Starog mosta pred Okružnim sudom u Mostaru, da je taj postupak od nepoznatih moćnika prekinut i do danas nije obnovljen, da su mostarsku franjevačku crkvu sv. Petra i Pavla (najznačajniju katoličku crkvu u Hercegovini) srušile srpske postrojbe za što nitko nije kažnjen, da su u Mostaru nastradali svi vjerski objekti (a među prvima rezidencija mostarsko-duvanjskih biskupa), da su muslimanski čelnici Mostara i Bosne i Hercegovine za rušenje mostarskog Starog mosta još prije njegova rušenja okrivili Hrvate (i time objavili svoje namjere) prikazavši ih kao križare u ratu protiv bošnjačkog islama, da mostarski Stari most svojim doživljavaju i mostarski odnosno hercegovački Hrvati, da ga u svojim grbovima imaju dvojica mostarsko-duvanjskih katoličkih biskupa mons. dr. Petar Čule (od 1942.) i mons. dr. Ratko Perić (od 1992.), da je njegovim oblikom nadahnuto projektiranje i gradnja katoličke crkve u Kočerinu na Širokom Brijegu, da je dok su ga muslimanske postrojbe koristile kao vojni objekt oko njega poginulo gotovo 500 hrvatskih branitelja i civila, da su tijekom ratova rušeni i stariji i monumentalniji i objekti i mostovi i to samo zbog sumnji da su vojni objekti (primjerice 1944. središnja benediktinska opatija Monte Cassino podignuta 529.). Ove i mnogobrojne druge informacije sadrži ova vrijedna i na vrijeme priređena knjiga. Na čitateljstvu je da posegne za njom i uvjeri se u njihovu istinitost, objektivnost i dobronamjernost. Stoga joj želimo uspješnu plovidbu kroz ruke čitateljstva s obiju strana rijeke Neretve te da posluži svrsi s kojom je i nastala.

ANTE ŠKEGRO

Država in Cerkev. Izbrani zgodovinski in pravni vidiki - State and Church. Selected Historical and Legal Issues, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Razprave 19, Ljubljana 2002., 649 str.

Od 21. do 22. lipnja 2001. godine u Ljubljani je održana Međunarodna konferencija pod nazivom «Država in Cerkev. Izabrani zgodovinski in pravni vidiki» («Država i Crkva. Izabran povijesni i pravni pogledi») u organizaciji Slovenske akademije znanosti i umjetnosti. Na konferenciji su uz domaćine sudjelovali i gosti, znanstvenici iz različitih europskih zemalja. Radovi sudionika konferencije tiskani su u 19. svesku *Razprava*, koje izdaje Razred za društvene znanosti Slovenske akademije znanosti i umjetnosti.

Svrha održavanja ove međunarodne konferencije bila je razmotriti s povijesnog i pravnog aspekta odnose države i crkve u današnje vrijeme i u bližoj prošlosti, od kraja 18. stoljeća pa do danas. Radovi zastupljeni u ovome svesku svakako će biti zanimljivi i hrvatskim znanstvenicima, kako povjesničarima tako i pravnicima, politolozima i sl., jer zastupljene teme pokrivaju široko područje odnosa crkve i države u europskoj povijesti koji su izravno i neizravno imali odjeka i u Hrvatskoj, u prošlosti pa i danas. Zastupljene su i teme u kojima su izravno prikazani odnosi crkve i države u Hrvatskoj, a

to se ponajprije odnosi na radove koji se bave odnosima crkve i države u vrijeme postojanja Austro-Ugarske monarhije, Kraljevine Jugoslavije i socijalističke Jugoslavije.

Svezak je podijeljen na dva dijela. U prvome dijelu sveska zastupljeni su radovi sudionika konferencije u slovenskom prijevodu, dok se u drugome dijelu sveska nalaze ti isti radovi u engleskom, njemačkom ili francuskom prijevodu, ovisno o zemlji porijekla sudionika konferencije, radovi slovenskih znanstvenika najvećim su dijelom na engleskom jeziku. Tematski su svi radovi podijeljeni na pet velikih poglavlja.

Prvo poglavlje «Splošna vprašanja» («General Aspects») posvećeno je nekim do danas aktualnih pitanja u odnosima između države i crkve na različitim područjima društvene aktivnosti. U ovome poglavlju zastupljena su četiri znanstvena rada.

Prvi znanstveni rad u ovome poglavlju članak je Antona Stresa «Razmerje med državo in cerkvijo. Teološki in politično-filozofski vidik» («Le rapport entre l'Église et l'État. Le point de vue de la théologie et de la philosophie politique»). U članku se autor u kratkim crtama dotiče najrelevantnijih točaka razilaženja u pogledima između crkve i države sa filozofsko-političkih i teoloških stajališta.

Autor slijedećeg članka je Tomaž Mastnak «Posvetna in duhovna oblast v zgodovini zahodne politične misli» («Secular and Spiritual Power in the History of Western Political Thought»). Članak je posvećen odnosima države i crkve na svjetovnom i duhovnom području, preciznije autor prati povijesni razvoj tih dviju institucija i njihove koncepte shvaćanja moći i prevlasti u svjetovnoj i duhovnoj sferi.

Roland Minnerath autor je članka «Modeli odnosov med cerkvijo in državo v Evropi» («Modeles de relations Eglises-Etat en Europe»). Autor u radu iznosi pet modela odnosa između države i crkve u Europi kroz povijest. Kao prvi model autor uzima «etablirane crkve» i državne crkve, koji razrađuje na primjerima Velike Britanije i nordijskih zemalja, za drugi model uzima «priznata bogoslužja», dakle one vjere koje su u pojedinim državama zakonski priznate. Slijedeći treći model je model potpunog odvajanja crkve od države, koji autor razrađuje na primjeru Francuske i Nizozemske, četvrti model odnosi se na «autonomiju i institucionalno sudjelovanje» koji se primjenjuje u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj. Kao posljednji, peti model, autor razrađuje model «nezavisnosti i sudjelovanja» koji se primjenjuje u Italiji, Španjolskoj i od 1989. u većini zemalja zapadne i srednje Europe. Na kraju autor donosi i primjere koji odstupaju od ovih pet modela ili su na neki način počeli odstupati od njih, pritom spominje pravoslavne europske zemlje kao što su Rusija, Bugarska, Rumunjska i Srbija gdje pravoslavna crkva uživa posebnu pravnu zaštitu, i većinski katoličke srednjoeuropske i baltičke zemlje koje imaju potpisane konkordate s Katoličkom crkvom.

Posljednji članak u ovome poglavlju znanstveni je rad Ernsta Hanischa «Politični katolicizam. Država in cerkev v Austriji od leta 1919 do danes» («Der politische Katholizismus. Staat und Kirche in Österreich von 1919 bis zur Gegenwart»). U članku autor prati razvoj političkog katolicizma i odnose države i crkve u Austriji u nekoliko etapa koje se poklapaju s najvažnijim prijelomnim trenucima u austrijskoj povijesti, od raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine do danas.

Drugo poglavlje «Ustavnoppravna vprašanja» («Constitutional-Law Aspects») odnosi se na pravno reguliranje odnosa između države i crkve u pojedinim europskim zemljama danas.

Pravnim reguliranjem odnosa između države i crkve u današnjoj Austriji bavi se u svome članku «Današnji sistem razmerja med državo in cerkvijo v Austriji» («Das

gegenwärtige System des Verhältnisses von Staat und Kirche in Österreich») Richard Potz.

Lovro Šturm piše o pravnom položaju vjerskih zajednica u današnjoj Sloveniji u cilju njezina uključivanja u Europsku uniju, u svome članku «Pravni položaj vjerskih skupnosti u republici Sloveniji ob njenem uključivanju u svobodno demokratsko društvo moderne Evrope» («The Legal Status of Religious Communities in the Republic of Slovenia at the Time of Its Inclusion in the Free Democratic Society of Modern Europe»). Dok Igor Kaučić u svome članku «Načela ustavne ureditve razmerja med državno in cerkvijo v Sloveniji» («The Principles of Constitutional Regulation between State and Church in Slovenia») piše o uređenju ustavno-pravnog položaja crkve u Sloveniji, koji se temelji na načelima o slobodi vjere i odvojenosti države i crkve.

Treće poglavlje «Premoženska in premoženskopravna vprašanja v zgodovini» («Property and Property-Law Aspects-in History») posvećeno je pitanjima iz imovinske i imovinsko-pravne povijesti odnosa između države i crkve.

Poglavlje započinje znanstvenim radom Jože Mačeka «Kranjski verski sklad-nastanek, dotacija in delovanje v obdobju od 1782 do 1810» («Krainger Religionsfond /«Kranjski verski sklad» - Errichtung, Dotation und Wirkung in der Zeit von 1782 bis etwa 1810») u kojem se autor bavi nastankom, prihodima i djelovanjem Kranjskog vjerskog fonda od vremena jozefinskih reformi kada fond nastaje do 1810 godine. Autor iznosi najvažnije segmente djelovanja Kranjskog vjerskog fonda koji je 1782. osnovao car Josip II. nakon što je raspustio «nekaritativne» crkvene redove i od njihovih posjeda osnovao Vjerski fond, od sekularizirane imovine raspuštenih samostana u Kranjskoj osnovan je Kranjski vjerski fond koji je od 1791. godine imao sjedište u Ljubljani.

O ostalim vjerskim fondovima na području današnje Slovenije piše u svome članku «Verski skladi na području Slovenije in gozdovi na Gorenjskem, ki jih je kupil Kranjski verski sklad» («Die Religionsfonds auf dem Gebiet des heutigen Slowenien und der Ankauf der Wälder in Oberkrain durch den Krainger Religionsfond») Vincenc Rajšp. U članku su izneseni najvažniji podaci, potkrepljeni nekim primjerima, o djelovanju vjerskih fondova na području današnje Slovenije u vrijeme postojanja Austro-Ugarske Monarhije. Posebna pažnja posvećena je Kranjskom vjerskom fondu, kao najvećem fondu te vrste na području Slovenije. Djelovanje vjerskih fondova prati se u razdoblju od potpisivanja Konkordata između Austrije i Svete Stolice 1855. godine pa do kraja 19. stoljeća, s time da je autor naglasak stavio na državnom financiranju crkve i plaćanju svećenika te na ulogu vjerskih fondova u tome.

Treći članak «Pravna ureditev cerkvenega premoženja na ozemlju današnje Slovenije» («Church Property Regulation on the Territory of Present Slovenia») znanstveni je rad Vladimira Simiča. U kratkim crtama autor je dao pregled nekih najvažnijih imovinsko-pravnih pitanja u odnosima između crkve i države na području današnje Slovenije u povijesti stavljajući ih pritom u kontekst položaja crkve u državi, iz kojega proizlazi odnos države prema crkvenoj imovini.

Imovinsko-pravnim položajem crkve u Sloveniji u razdoblju između dvaju svjetskih ratova bavi se Miha Juhart u svome znanstvenom radu «Premoženskopravna razmerja cerkve v Sloveniji med svetovnjima vojnama» («Property of the Church in Slovenia between the Two World Wars»). S pravnoga stajališta autor se u svome znanstvenom radu bavi pravnim statusom Katoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji i njezinim imovinskim stanjem i pravnim reguliranjem toga stanja. Iz samog naslova rada vidi se da je naglasak stavljen na Katoličku crkvu u Sloveniji, ali su uglavnom svi ti zakoni koji su regulirali imovinsko-pravni položaj Katoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji bili na snazi i u Hrvatskoj.

«Neratificirani konkordat med Kraljevino Jugoslavijo in Svetim sedežem leta 1935» («The Unratified Concordat between the Kingdom of Yugoslavia and the Holy See of 1935.») znanstveni je rad Karla Bonuttija. Članak započinje kratkim uvodom u povijest potpisivanja konkordata kao međudržavnih ugovora kojima se regulirao položaj Katoličke crkve u pojedinim državama, zatim autor nastavlja pisati o pravnom položaju Katoličke crkve u vrijeme nastanka Kraljevine SHS/Jugoslavije i prvim pokušajima da se taj položaj pravno regulira potpisivanjem Konkordata između Kraljevine SHS/Jugoslavije i Svete Stolice. Osim što piše o nastanku konkordata iz 1935. godine i njegovim najvažnijim segmentima, autor se bavi i odnosom Srpske pravoslavne crkve prema konkordatu, otporom koji je ta crkva pružala potpisivanju konkordata i kako je utjecala da se on ne ratificira.

Bogdan Kolar autor je članka «Delna izvedba konkordata (1935) glede na verške sklade» («A Partial Implementation of the 1935 Concordate Regarding Religious Funds») posvećenog pravnom reguliranju položaja vjerskih fondova u Kraljevini Jugoslaviji. Autor se u članku usredotočio na članke iz neratificiranog Konkordata iz 1935. godine koji su regulirali pravni položaj vjerskih fondova Katoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji, a osim toga autor je u radu dao jasnu sliku procesa pravnoga reguliranja položaja vjerskih fondova u Kraljevini Jugoslaviji od njezina nastanka u prosincu 1918. do nestanka u travnju 1941. godine.

Jedno od aktualnih pitanja u imovinsko-pravnim odnosima između Katoličke crkve u Kraljevini Jugoslaviji i kasnije u socijalističkoj Jugoslaviji svakako je bilo pitanje agrarne reforme. Agrarnom reformom i Katoličkom crkvom u Sloveniji bavi se u svome radu «Agrarna reforma in Katoliška cerekev v Sloveniji (1919-1948)» («Agrarian Reform and the Catholic Church in Slovenia (1919-1948)») Zdenko Čepič. U svome članku autor piše o agrarnoj reformi provedenoj u Kraljevini Jugoslaviji i socijalističkoj Jugoslaviji i stajalištu Katoličke crkve prema agrarnoj reformi. Iako je u članku naglasak stavljen na agrarnu reformu i Katoličku crkvu u Sloveniji, autor se u članku osvrće i na ulogu tadašnjeg zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca i njegovih odnosa s novom državnom vlašću po pitanju agrarne reforme te provođenja agrarne reforme u Hrvatskoj u promatranom razdoblju.

France Kresal autor je znanstvenog rada «Dobrodelnost in socialna politika v razmerju cerkve do države v Sloveniji do druge svetovne vojne» («Charities and Social Policy: the Attitude of the Slovenian Church towards the State up to the Second World War»). Članak je posvećen razvoju karitativnih crkvenih društava i organizacija na tlu Slovenije u razdoblju od kraja 18. stoljeća do početka Drugog svjetskog rata s time da je težište stavljeno na razdoblje s kraja druge polovice 19. stoljeća i prvu polovicu 20. stoljeća, razdoblje u kojem takve organizacije i društva dobivaju svoj puni zamah potaknute papinskom enciklikom *De Rerum novarum* iz 1891. Autor se u članku dotaknuo, između ostalog, i financijskog funkcioniranja tih društava i organizacija čiji nastanak prati veliki industrijski uspon slovenskih zemalja u spomenutom razdoblju. Naglasak je stavljen na industrijski razvoj i socijalne probleme koji prate taj razvoj i potiču na osnivanje tih društava.

Posljednji članak, u ovome trećem dijelu knjige znanstveni je rad Janka Pleterskog «Cerkev in države v okupirani Sloveniji 1941-1945» («Die Kirche und die Staaten im besetzten Slowenien 1941-1945»). Iz samog naslova rada vidi se da se autor bavi odnosom crkve i države u Sloveniji u vrijeme Drugog svjetskog rata, prati odnos okupacijskih vlasti u njemačkoj i talijanskoj zoni prema slovenskom katoličkom svećenstvu i općenito prema crkvi. Također piše i o antikomunističkoj propagandi katoličkog svećenstva i angažiranom djelovanju hrvatskog katoličkog svećenstva i episkopata na

čelu sa zagrebačkim nadbiskupom Stepincem u pomaganju prognanim slovenskim svećenicima iz njemačke okupacijske zone i općenito Katoličkoj crkvi u Sloveniji.

Četvrto poglavlje «Premoženskoppravna vprašanja v sedajnosti» («Property-Law Aspects at Present») posvećeno je imovinsko-pravnim pitanjima u odnosima između države i crkve u današnje doba na primjerima pojedinih zemalja.

Prvi članak znanstveni je rad «Gospodarski temelji cerkvenih in verskih skupnosti v Nemčiji» («Die wirtschaftlichen Grundlagen der Kirchen und Religionsgemeinschaften in Deutschland») čiji je autor Axel Frhr. von Campenhausen. Uvodni dio članka posvećen je kraćem povijesnom pregledu gospodarskog položaja crkava i vjerskih zajednica u Njemačkoj u 19. i početkom 20. stoljeća, uglavnom se to odnosi na davanja koja su crkve i vjerske zajednice primale od države. Dalje u tekstu autor ukratko daje glavne naznake gospodarskih temelja crkava i vjerskih zajednica u poslijeratnoj Njemačkoj.

Imovinsko-pravnim položajem crkava i vjerskih zajednica u Sjedinjenim Američkim Državama bavi se u svome radu «Ustavni pogoj o prepovedi državne cerkve, vera in premoženje v ZDA» («The Establishment Clause, Religion, and Property in the United States») Marc A. Hamilton.

Brigitte Basdevant-Gaudement piše o imovinsko-pravnom položaju vjerskih zajednica u današnjoj Francuskoj u svome radu «Religije in premoženje v Franciji. Zgodovinski razvoj in sedanje stanje» («Confessions religieuses et patrimoine en France. Évolution historique et situation actuelle»). Osim što piše o imovinsko-pravnom položaju vjerskih zajednica u današnjoj Francuskoj autorica je dala opsežan pregled povijesnog razvoja u odnosima između države i crkve u Francuskoj od zadnjih stoljeća ancien régime i Francuske revolucije do današnjih dana, s posebnim naglaskom na imovinsko-pravnim odnosima.

Slijedeći članak znanstveni je rad «Premoženskoppravna razmerja cerkve v Sloveniji po drugi svetovni vojni» («Property and Legal Relations of the Church in Slovenia after World War II») čiji je autor Lojze Ude. Članak je posvećen reguliranju imovinsko-pravnog položaja Katoličke crkve na području Slovenije od kraja Drugog svjetskog rata do stvaranja samostalne Republike Slovenije.

U posljednjem radu u ovome poglavlju «Pravni pojem cerkvenega premoženja» («Legal Concept of the Church Property») autor članka Borut Košir piše sa stajališta kanonskog prava o tome kako Katolička crkva pravno definira posjedovanje nekretnina koje su u njezinu vlasništvu. On izdvaja one članke iz Zakonika crkvenog prava koji daju jasan uvid u temeljna načela, potrebna za razumijevanje, imovinskog prava crkve.

Peto poglavlje «Druge razsežnosti» («Other Questions») posljednje je poglavlje u ovome zborniku. U njemu su zastupljeni radovi vezani uz povijest odnosa države i crkve koji se svojom tematikom nisu mogli uklopiti u prethodna poglavlja. Uglavnom je riječ o radovima iz povijesti odnosa države i Katoličke crkve u Sloveniji od kraja 19. stoljeća i u 20. stoljeću.

Prvi takav članak znanstveni je rad Avgušтина Mallea «Koroški Slovenci v razmerju med cerkvijo in avstrijsko državo» («Die Kärntner Slowenen in den Beziehungen zwischen Kirche und Staat»). Rad je posvećen situacijama u kojima su koroški Slovenci, kao autohtona manjina u Austriji, bili objekt u odnosima između države i crkve. Riječ je o razdoblju od raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine pa do 60-tih godina 20. stoljeća.

Srečo Dragoš autor je znanstvenog rada «J. E. Krek-zamujena priloznost za RKC?» («Janez Ev. Krek, a Missed Opportunity for the Roman Catholic Church?»). Ovaj čla-

nak posvećen je Janezu E. Kreku, svakako jednoj od najznačajnijih ličnosti slovenskog političkog života i Katoličke crkve u Sloveniji s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće. Poseban naglasak u ovome radu stavljen je na njegovu političko-ideološku misao, pogotovo na onaj dio koji se odnosi na uređenje odnosa između države i crkve.

«Slovensko Primorje v odnosu med cerkvijo in italijansko državo do leta 1941» («Slovenian Julian March in the Relationship between Church and Italian State till 1941») članak je Egon Pelikana. U članku autor promatra problem na trima razinama, prvo prati odnose na relaciji crkva-država u Europi u međuratnom razdoblju, nakon toga piše o položaju slovenske i hrvatske manjine u fašističkoj Italiji i o složenim odnosima između crkve i države u međuratnoj Italiji, a u posljednjoj razini prati kako se u slovenskih i hrvatskih svećenika u Julijskoj krajini razvio kršćanski socijalni pokret i kako se on odražavao na svakidašnji život.

Posljednji rad u ovome zborniku članak je Mateje Režek «Država in katoliška cerkev v Jugoslaviji (1945-1966)» («The State and the Catholic Church in Yugoslavia (1945-1966)'). U članku je autorica dala pregled navažnijih događaja koji su obilježili odnose između Katoličke crkve i države u poslijeratnoj Jugoslaviji, a koji su se negativno odrazili na položaj Katoličke crkve u Sloveniji i općenito cijeloj Jugoslaviji. Veliki prostor u tekstu dan je ulozi zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca u tim odnosima i Katoličkoj crkvi u Hrvatskoj.

DANIEL PATAFTA

Između roda i naroda. Etnološke i folklorističke studije. Ur. Renata Jambrešić Kirin i Tea Škokić, Institut za etnologiju i folkloristiku, Centar za ženske studije, Zagreb 2004., 364 str.

U poglavljima: «Ženska etnografija i muška etnologija?», «Ambivalentnost ženskih uloga u tradicijskoj kulturi», «Glazbene prakse i granice roda», «Ženska subverzija u folklornoj tradiciji», «Vidljive žene i zamišljene zajednice», sabrano je 20 autorskih priloga, većinom ranije publiciranih u domaćim i stranim knjigama i časopisima (7. - 353.), a knjiga sadrži i predgovor (7. - 13.), riječ urednica na engleskom jeziku (355. - 361.), kao i popis izvornika i sadržaj.

U prvom poglavlju prezentirani su radovi koji se bave metodološkim pitanjima. U članku «Feministička antropološka kritika: od univerzalizma do razlike» (17. - 32.), Tea Škokić analizira razvoj ženske perspektive u etnologiji i osobito feminističke teorijske zasade u hrvatskoj etnologiji, a Ines Prica u radu «Žene obavljaju muški posao: rod i autoritet u hrvatskoj etnologiji» (33. - 48.) upozorava na 'fenomen' hrvatske etnologije, iskazan u dominaciji ženskih autorica i autoriteta, te podsjeća na ulogu Lydije Sklevicky u uvođenju 'ženske perspektive' u našu etnologiju. Jasna Čapo Žmegač pod naslovom «Pogled izvana: Hrvatska i model 'balkanske obitelji» (49. - 65.), kritički govori o modelu društva i obitelji, vezanom uz rad austrijskog povjesničara Karla Kasera, upozoravajući na simplifikaciju povijesne kulturne zbilje i generalizaciju raznorodnih regionalnih pojava koju taj model nosi.

U drugom poglavlju sabrani su istraživački radovi koji propituju pojedine segmente u životu žena tradicijskih, ali i tranzicijskih društava. Iva Niemčić («Tragom nevi-

dljive plesačice», 69. - 83.), analizira oblike sudjelovanja žena u tradicijskim lastovskim pokladama, a Aleksandra Muraj u radu «Samostalnost i/ili podređenost: ambivalencija društvenog položaja žena na Zlarinu» (85. - 95.), istražuje društvenu ulogu žene mediteranskog kulturnog kruga na primjeru otoka Zlarina. Valentina Gulin Zrnić («Febra Kvotidijana ili o udaji», 97. - 118.), razmatra ulogu miraza pri udaji uspo- rednom analizom dubrovačkog primjera i prakse na talijanskim i hrvatskim otoci- ma u srednjem vijeku, a Jelka Vince-Pallua («Amazonke iz Istre: na tragu istarskih, u muško preobučenih žena», 119. - 135.), ispituje ima li pojava 'samčona' u istarskom selu Čabruniće, veze s 'virdžinama', jedinstvenom povijesnom pojavom na dinarskom području. Nives Rittig-Beljak u radu «Od druga do gospodina: socijalistički oblici ophođenja u Hrvatskoj» (137. - 143.) analizira oslovljavanje kao segment svakodne- vnog ponašanja pripadnika novog revolucionarnog društva. Preuzeti iz sovjetske prak- se, novi oblici oslovljavanja s 'drugarice', 'druže', «u hrvatski svakodnevni govor ulazi- li su tempom revolucionarne borbe». (137.) Kao predložak, autorici su poslužili bon- toni, vodiči o lijepom ponašanju iz predratnog, poratnog i najsuvremenijeg doba (u hrvatskoj kulturnoj povijesti bilo ih je sedam – osam). Prvi poratni bonton, iz 1953. (u izdanju 'Žene u borbi'), pokazuje da «vlast u to vrijeme nije protjerala *gospodu* i *gospo- đe* iz standarnog jezika i dnevne komunikacije». (139.) Godine 1963. 'drug' se uvriježio toliko, da ga novi bonton niti ne spominje, a tri godine kasnije, prijevod standardnog njemačkog bontona popraćen je uredničkom napomenom da u njemu neke situaci- je odudaraju od «socijalističke stvarnosti i prakse». (141.) Autorica zaključuje «da nje- govanje ponašanja koje bi bitno odudaralo od onog proskribiranog – građanskog, nije bila karakteristika hrvatskog komunističkog pokreta». (141.)

Treće poglavlje okuplja radove okrenute folkloristici. Naila Ceribašić («Između etnomuzikoloških i društvenih kanona: povijesni izvori o sviračicama narodnih gla- zbalu u Hrvatskoj», 147. - 163.), analizom opovrgava uvriježeno mišljenje da žene ne sviraju narodna glazbala, zaključujući da je prije riječ o njihovoj skrivenosti u druš- tvenim i etnomuzikološkim kanonima. Mojca Piškor u radu «Važno je zvati se Jali Muso: neki aspekti uloge i položaja žena u glazbenom životu Gambije danas» (165. - 188.), istražuje specifičnu ulogu profesionalnih glazbenica i pripovjedačica, a

Svanibor Pettan («Od ženskoga ka muškom – od muškoga ka ženskom: iz glazbenog života kosovskih Roma», 189. - 202.) proučava mijene nekih glazbenih žanrova na Kosovu.

Četvrto poglavlje ujedinjuje radove koji analiziraju patrijarhalne vrijednosti u fol- kloru, oblikovane u usmenoj tradiciji i kršćanskim odgojem. Maja Bošković-Stulli («O mizoginim pričama», 205. - 219.) piše o percepciji žena kao zlih osoba i stereotipima koji im pripisuju 'prirodnu' podložnost mužu i sl. Divna Zečević u radu «Pučki knjiže- vni oblici o viđenju žena u kršćanstvu ili crna kronika i krimič» (221. -229.) govori o ulozi kršćanske tradicije u stvaranju mita 'ženske kolektivne krivnje, Suzana Majnarić («Životinjsko u vilinskom», 231. - 256.) razmatra vjerovanja u vile i vještice, Simona Delić («Stihovana priča i obitelj: zašto još uvijek pripovijedamo balade?», 257. - 268.) analizira fenomen dugovječnosti balade, a Tanja Perić-Polonijo («Otočke kazivači- ce usmenih pjesama», 269. - 278.) na predlošku radova Olinka Delorka ispituje ulogu pripovjedačica narodnih pjesama u Dalmaciji.

Peto poglavlje donosi radove Reane Senjković, «Domovina je ženskoga roda», 281. -297., Renate Jambrešić Kirin, «Heroine ili egzekutorice: partizanke u 1990-ima», 299. - 322., Lade Čale Feldman, «Dvoglave hidre: nacija, žene i gluma», 323. - 339. i Marijane Hameršak, «Trivijalno i ženstveno – Bez trećega», 341. - 353. Zajednička im je upuće- nost na propitivanje rodne prirode svih segmenata društva i zajednice u razdobljima velikih promjena, kao što su nacionalno buđenje, rat, stvaranje države.

Senjković analizira propagandnu upotrebu ženskih likova u izornoj kampanji HDZ-a i SDP-a 1990., u ratnim okolnostima, kao i korištenje ženskih atributa pri definiranju nacije. Jambrešić Kirin govori o jednostranom portretiranju žena-partizanki, kako u socijalističkoj publicistici i historiografiji, tako i nakon 1990. Dok su ih prve uglavnom vidjele kao mrtve heroine ili majke palih boraca, politička propaganda nakon devedesetih unijela je u masovne medije njihovu percepciju kao ružnih, krvoločnih i zlih egzekutorica. Slične proturječnosti propagande pokazuje i analiza Čale Feldman, koja je između ostalog, i kontrapunktiranjem glumačkih likova i životnih sudbina Mire Furlan i Ene Begović, upozorila na zloupotrebu rodno utemeljenog javnog diskurza. Rad M. Hameršek prati događaje oko praizvedbe Begovićeve drame 'Bez trećega' tridesetih godina u onodobnom tisku, indikativnim po nedostatku teatrološko-interpretacijske analize i obilježenim zdravorazumskim gledištima – što svjedoči o tadašnjim vrijednosnim poimanjima ženskog roda.

Radovi u ovom zborniku, pisani analitički seriozno i sa zavidnim znanstvenim aparatom, vrijedan su prinos etnološkoj struci i folkloristici, ali i istraživačima najsuvremenije povijesti, jer proučavanje svakidašnjice ovog razdoblja još uvijek nije postalo predmet kojemu bi historičari - baveći se radije 'važnijim', 'velikim' temama, posvetili svoj interes.

KATARINA SPEHNJAK

Yugoslavism. Histories of a Failed Idea 1918 - 1992. Ed. Dejan Djokić, Hurst & Company, London 2003.

Zborniku radova o jugoslavenstvu, u izboru profesora suvremene povijesti londonskog Birkbeck Collegea, D. Djokića, temeljni je cilj bio istražiti povijest ove ideje za vrijeme postojanja jugoslavenske države, jer je o toj problematici dosad malo pisano, za razliku od istraživanja države, o čijemu je postanku i raspadu posljednjih deset godina nastalo tisuće knjiga, članaka i sjećanja, znanstvene i neznatstvene vokacije. Osvrnuvši se na pitanje distance – vremenske i emocionalne – urednik je uočio da se svi autori priloga nisu uspjeli othrvati svojim predrasudama, iako ih većina nije bila osobno uključena u rastakanje ove države i rat na njezinu prostoru, ali prema njemu, i to nešto govori, odnosno ilustrira «stanje akademske zajednice u bivšoj Jugoslaviji i na Zapadu nakon samo deset godina raspada». (3.) Radovi u knjizi pokazuju da je jugoslavenstvo bilo fluidan koncept, različito shvaćan u različitim vremenima od različitih jugoslavenskih naroda, grupa i vođa, a to, što nije bilo jedinstvenog poimanja jugoslavenstva, možda je posredno pridonijelo konačnom raspadu ideje i države, naglasio je Djokić u uvodnom tekstu («Yugoslavism: Histories, Myths, Concepts» 1. - 10.)

Knjiga ima pet tematskih cjelina («Context», «Nations», «Leaders and Institutions», «Intellectuals», «Alternatives») u kojima je zastupljen 21 prilog historičara, publicista i političara, uglavnom iz Srbije te zapadnih zemalja. Radovi historičara opremljeni su znanstvenim aparatom. Opseg je zbornika 356 stranica, pri čemu osnovni tekst čini 333 stranice, a predgovor, karte, bilješke o autorima i skupno kazalo zauzimaju ostatak prostora knjige.

Prilog Dennisona Rusinowa («The Yugoslav Idea before Yugoslavia», 11. -26.) daje pregled povijesti ideje jugoslavenstva kao ideje hrvatsko-srpskog jezičnog jedinstva

kod Iliraca pa do stvaranja jugoslavenske države. Prema Rusinowu, jugoslavenstvo je prije 1918. bilo složenije i zamršenije - i kao ideološko-politički pokret manje značajan faktor - nego što to izgleda u portretiranju njegova prerastanja u jednoznačnu ideju koja obuhvaća širok krug Južnih Slavena, u današnjim jugofilskim osvrtima i jugonostalgičarskoj historiografiji. (12.) Autor smatra da je temeljna slabost ovog koncepta bila ta što su i u primjeni ideje ostala razna poimanja i suprotstavljena tumačenja.

Kosta St. Pavlowitch u svom prilogu («The First World War and the Unification of Yugoslavia», 27. - 41.) naglašava, da je činjenica što je koncept određene vrste šireg jedinstva postojao i u Zagrebu i u Beogradu, pripremila temelj stvaranju Jugoslavije kada su se za to stvorile prilike 1918. Ali, kaže on, oba su grada vidjela sebe kao središte ujedinjenja i «oba su nacionalizma upotrijebila jugoslavenstvo kao širenje vlastitih aspiracija», očekujući da se ujedinjenje izvede pod njihovim uvjetima, u sklopu rješavanja vlastitih povijesnih pitanja. (28.)

Rad Andreja Mitrovića («The Yugoslav Question, the First World War and the Peace Conference, 1914-20», 42. - 56.) bavi se diplomatskim aspektima stvaranja nove države tijekom rata i njezina tretmana na mirovnoj konferenciji, s ciljem osporavanja mitova o presudnoj ulozi velikih sila u nastanku Jugoslavije. (56.)

Različita povijesna iskustva naroda Jugoslavije u različitim vremenima analizira nekoliko radova: Stevan K. Pavlowitch («Serbia, Montenegro and Yugoslavia», 57. - 70.) bavi se pitanjima moderne povijesti Srbije i Crne Gore od 1830. do 2000., u sklopu odnosa prema ideji jugoslavenstva i ulozi tih država u funkcioniranju Jugoslavije.

Prilog Tihomira Cipeka («The Croats and Yugoslavism», 71. - 83.) ispituje odnos ideologije hrvatskih političkih elita i koncepta jugoslavenstva od vremena stvaranja hrvatskog nacionalnog identiteta i istodobnog razvoja jugoslavenske ideje, preko iskustva u novoj državnoj zajednici u međuratnom razdoblju te nakon II. svjetskog rata. U novoj državi, koju su mnogi hrvatski političari vidjeli kao buduću federaciju, Hrvatska je, nasuprot tome, izgubila sve državne elemente i simbole, sačuvane stoljećima u sklopu Austro-Ugarske. (74.) Nova socijalistička zajednica nakon 1945., u kojoj je Hrvatska bila jedna od šest konstitutivnih republika, imala je veći stupanj legitimnosti nego karađorđevićevska Jugoslavija, ali je obnovljeni srpski nacionalizam osamdesetih naveo Hrvate da se okrenu ideji samostalne države. (83.)

Mitja Velikonja («Slovenia's Yugoslav Century», 84. - 99.) naglašava da su Slovenci primili ujedinjenje i unitarističko jugoslavenstvo s velikim entuzijazmom, iako su oni, uz Srbe i Hrvate, razvili svoj nacionalni identitet i prije nastanka Jugoslavije.

Sličan proces može se pratiti i u Bošnjaka/bosanskih Muslimana/, kao što govori prilog Xaviera Bougarela («Bosnian Muslims and the Yugoslav Idea», 100. - 114.), iako nisu bili isprva zainteresirani za tu ideju. Ali, kada je Jugoslavija nastala, oni su bili jedan od njezinih jakih stupova potpore, shvaćajući jugoslavenstvo kao najbolju zaštitu od srpskih i hrvatskih težnji.

Prema Hughu Poultonu («Macedonians and Albanians as Yugoslavs», 115. -135.), za razliku od Makedonaca, čiji se položaj znatno unaprijedio u socijalističkoj Jugoslaviji, Albanci nisu dobili ništa više od visokog stupnja autonomije u Srbiji, a u Makedoniji niti to.

Rad D. Djokića («Dis/Integrating Yugoslavia: King Alexander and Interwar Yugoslavism», 136. - 156.) izlaže politička neslaganja vodećih srpskih i hrvatskih snaga o unutarnjoj organizaciji države, koja su postojala i prije nastanka nove zajednice te zorno prikazuje konfuziju oko konceptata unitarizma i centralizma. Prema njemu,

iako je između 1920. i 1930. stalno trajala politička bitka između srpske i hrvatske koncepcije države, politički život toga doba ne može se pojednostavljeno svesti na hrvatsko-srpski sukob, jer suradnja i prijepori tog vremena nisu uvijek bili nacionalno/etnički određeni. (139.) Autor analizira i koncept integralnog jugoslavenstva kralja Aleksandra te upozorava na odbojnost u načinu njegova nametanja.

Dejan Jović («Yugoslavism and Yugoslav Communism: From Tito to Kardelj», 157. - 181.) bavi se različitim konceptima o državi koje su imale dvije dominantne osobe poratnog jugoslavenškog političkog života, Josip Broz Tito i Edvard Kardelj. Dok je Tito bio više za koncept Jugoslavije kao zajednice Južnih Slavena, a socijalistička mu je ideologija bila tek sredstvo osiguravanja jedinstva Jugoslavije (171.), Kardelj je imao drukčije zamisli. Njegov je koncept pobijedio i bio ugrađen u ustavna rješenja tijekom političko-konstitutivnih promjena 1967. - 1974. On je, prema Joviću, napustio ideju 'bratstva i jedinstva', zamjenjujući je socijalističkom ideologijom kao vezivnim tkivom jugoslavenške federacije. Jugoslavija se tako, kaže Jović, zahvaljujući Kardelju, uspostavila kao ideološki a ne etničko/nacionalni projekt. (158.) Temeljni sastavni element takvog koncepta bila je ideja o odumiranju države, što je, prema Joviću, jako pridonijelo postupnom slabljenju Jugoslavije kao države u posljednjih petnaest godina njezina postojanja. U kontekstu 'ideološkog' projekta Jugoslavije on vidi i događaje u 'hrvatskom proljeću', ističući da su ga vodili pripadnici mladog naraštaja ideološki motiviranih snaga.

John Lampe («The Two Yugoslavias as Economic Unions, Promises and Problems», 182. - 195.) naglašava da je postojala mogućnost ekonomske integracije nakon obaju svjetskih ratova, a što je moglo stvoriti jednu održivu i stabilnu Jugoslaviju. Glavnu prepreku on vidi u tome što političko komunističko vodstvo nikada nije ozbiljnije razmotrilo odustajanje od političkog upravljanja ekonomijom i kojemu su politički prioriteti - jednostranačka vlast i vojna sigurnost - bili uvijek važniji, sprječavajući tako integrativne procese k ekonomskom povezivanju i jedinstvu. (184.)

Radmila Radić («Religion in a Multinational State: the Case of Yugoslavia», 196. - 207.) istražuje odnos crkvi i države, kao i veze katoličke, pravoslavne i islamske zajednice međusobno. Prema autorici, u sedamdeset godina postojanja države, one nikada nisu uspostavile dobre odnose, što je jedan od faktora koji su pridonijeli raspadu Jugoslavije. (196.)

Mile Bjelajac («The Military and the Yugoslav Unity», 208. - 221.) ispituje odnos prema ideji jugoslavenstva u vojsci Kraljevine SHS/Jugoslavije, Jugoslavenškoj narodnoj armiji te u 'otadžbinskoj vojsci' Draže Mihailovića. Prema autoru, vojske predratne i poratne Jugoslavije uglavnom su odražavale multinacionalnu strukturu države - svojim sastavom i osobito primjenom 'nacionalnog ključa' u dodjeli oficirskih i viših činova.

Ljubinka Trgovčević («South Slav Intellectuals and the Creation of Yugoslavia», 222. - 237.) analizira razvoj jugoslavenške ideje među intelektualcima Južnih Slavena i njihovo pretežno razumijevanje jugoslavenstva kao kulturne zajednice srodnih ali odvojenih nacija.

Andrew B. Wachtel («Ivan Meštrović, Ivo Andrić and the Synthetic Yugoslav Culture of the Interwar Period», 238. - 251.) analizira rad kipara Meštrovića i književnika Andrića kao primjera modela stvaranja nove jugoslavenške kulture u međuratnom razdoblju. Obojica su, prema Wachtelu, bili pobornici i predstavnici jugoslavenške sintetičke kulture, što je značilo stvaranje nove kulture uz prihvaćanje elemenata postojećih nacionalnih kultura. Ovaj model nisu prihvatili jugoslavenški umjetnici jer su se oni uglavnom opredjeljivali ili za iznadnacionalni ili separatistički model,

ali Andrić i Meštrović ostali su mu vjerni. Prema Wachtelu, njihovi vrijedni radovi nadživjeli su političku i kulturnu ideologiju koja je pomogla da nastanu.

Aleksandar Pavković («Yugoslavisms Last Stand: A Utopia of Serb Intellectuals», 252. - 267.) bavi se koncepcijama jugoslavenstva književnika Dobrice Ćosića, historičara Milorada Ekmečića i poduzetnika Borisa Vukobrata, a Jasna Dragović-Soso («Intellectuals and the Collapse of Yugoslavia: the End of the Yugoslav Writers' Union», 268. - 285.) piše o prestanku djelovanja Udruženja književnika Jugoslavije 1989. u kontekstu krize u Jugoslaviji osamdesetih godina vezano uz kosovske događaje te srpsko-slovenski sukob.

Desimir Tošić («The Democratic Alternative», 286. - 297.) govori o stvaranju udruženja demokratski orijentiranih jugoslavenskih emigranata – Demokratske alternative, 1963. u Velikoj Britaniji, a Branko Horvat («The Association for Yugoslav Democratic Initiative», 298. - 303.) o stvaranju Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu – UJDI, u Zagrebu 1989.

Osobni pogled na Jugoslaviju i jugoslavenstvo daju u svojim napisima Ramadan Marmullaku («Albanians in Yugoslavia. A Personal Essay», 304. - 316.) i Aleksa Djilas («Funeral Oration for Yugoslavia. An Imaginary Dialogue with Western Friends», 317. - 333.)

Ovaj je zbornik korisno štivo za historičare suvremene povijesti kao i studente jer na jednom mjestu daje različite aspekte jednog povijesnog fenomena, istraženog i izloženog u većini priloga uglavnom stručno i ozbiljno. Činjenica da se o problematici govori iz vizure svršenog procesa: kraja i ideje i države - koji je bio krvav – izgleda da je pridonijela tome da su neki autori, iako više u naznakama, podlegli razmišljanju ili emocijama u stilu 'što bi bilo, kad bi bilo' tj. neka rješenja iz prošlosti zazvučala su im kao 'penicilin' za 'mračne sile' najsuvremenije povijesti ovih prostora. O ovome je uostalom govorio i sam urednik izdanja na početku pa je to tek jedna od rijetkih primjedbi - uz faktografsku pogrešku na str. 314. o funkciji Andrije Hebranga - koja se zborniku može pripisati.

KATARINA SPEHNJAK

Harald Heppner (Hrsg.), *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema*, Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 38, R. Oldenbourg Verlag München 2002.

Iako o Nijemcima u Sloveniji i njemačko-slovenskim odnosima tijekom povijesti postoji mnogobrojna i raznolika literatura, niti u slovenskoj, niti u njemačkoj i austrijskoj historiografiji ne postoji sustavniji i kritički prikaz povijesti nijemstva u Sloveniji. Zanimanje historiografije za to pitanje u novije je vrijeme sve veće, a to je rezultiralo i nizom radova i priloga, s novim, ali i često i starim i novim viđenjima i tumačenjima. Problematika Nijemaca u Sloveniji još uvijek je uvelike opterećena (dnevno)-političkim ozračjem.

Zbornik «Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema» (München, 2002.), nastao priložima austrijskih i slovenskih povjesničara, donosi nove rezultate istraživanja te kompleksne teme.

Nakon kratkog predgovora urednika zbornika Haralda Heppnera, slijede prilozi devetero slovenskih i austrijskih povjesničara.

Prof. dr. Peter Štih u prilogu «Slovensko viđenje slovensko-njemačkih odnosa u srednjem vijeku» («Die slowenischen Vorstellungen über die slowenisch-deutschen Beziehungen im Mittelalter»), (str. 1. - 19.), naglašava, da je slovensko viđenje slovensko-njemačkih odnosa u srednjem vijeku ključni dio predodžbe koju Slovenci imaju o svojoj povijesti. To je u najvećoj mjeri determiniralo i mit o podložništvu, koji poprima često donekle karikirani oblik. Prema mišljenju autora, katastrofalno samonegirajuće viđenje svoje povijesti, koje dodjeljuje Slovencima mjesto među mučenicima povijesti, počelo se oblikovati već u prvoj polovici 19. stoljeća, u vrijeme nacionalnog buđenja. U oblikovanju historicističkog mita o tisućugodišnjem služanstvu Slovenaca i o Slovencima kao narodu seljaka-slugu, umnogome je pridonijela također i slovenska politika u drugoj polovici 19. stoljeća, koja je svoju političku agitaciju gradila upravo na tvrdnji da se treba konačno oduprijeti tisućugodišnjem podjarmljenju i osloboditi se svoje nesretne sudbine. Takvi pogledi nisu se promijenili niti u 20. stoljeću, što više slovenska historiografija, osim rijetkih iznimaka, čuvala je ne samo stara viđenja, nego ih i poticala. Stoga slovensko-njemački odnosi kroz povijest nisu karakterizirani kao mirna kohabitacija i susjedstvo, nego prije svega kao neprestani antagonizam. Temeljna značajka takvih viđenja i tumačenja je da se suvremeni pojmovi i misaone kategorije, primjerice o naciji i državi, prenose u prošlost. Neprijateljska predodžba Nijemaca u slovenskoj povijesnoj svijesti u znatnoj mjeri posljedica takvih gledanja i tumačenja. Prema mišljenju autora, slovenska je povijesna svijest, a to više ili manje vrijedi i za ostale europske narode, još uvijek zarobljenik viđenja koja su se u Europi razvila u 19. stoljeću, u vrijeme oblikovanja modernih naroda i nacionalnih država.

Dr. Norbert Weiss u prilogu «Donjoštajerska mjesta i njihovi stanovnici u srednjem vijeku» («Die untersteirischen Städte und ihre Bewohner im Mittelalter»), (str. 20. - 36.), navodi da su na području koje je potkraj srednjega vijeka zauzimala Donja Štajerska prvi gradovi nastali sredinom 13. stoljeća i to na sjeveru. Sredinom 15. stoljeća na tom je području sedam gradova, najveći s više od 1.000 stanovnika, najmanji s manje od 300 stanovnika. Stanovništvo tih gradova, građanstvo, svećenstvo i Židovi, koji su činili više ili manje strukturirane skupine, dali su im dugotrajan pečat. Autor prikazuje napose gospodarske uzroke nastanka interesa skupina i društva i socijalnih odvajanja.

Dr. Boris Golec u prilogu «Što znači slovensko i njemačko u kranjskim i donjoštajerskim mjestima ranoga novog vijeka?» («Was bedeutet slowenisch und deutsch in den krainischen und untersteirischen Städten der Frühen Neuzeit?»), (str. 37. - 63.), priključuje se razmatranjima iznesenima u prethodnom radu. Prilog je prikaz etničke strukture i jezične slike kranjskih i donjoštajerskih mjesta ranoga novog vijeka, utemeljen u najvećoj mjeri na neobjavljenim arhivskim izvorima. Kako o ovoj temi nema prethodnih sličnih, posebice komparativnih istraživanja, prikaz je, iako kratak, vrijedan i zanimljiv, a zasigurno i poticajan.

Dr. Vincenc Rajšp u prilogu «Nijemci i Slovenci u zrcalu Jozefinskoga katastra 1763.-1787.» («Deutsche und Slowenen im Spiegel der Josephinischen Landesaufnahme 1763-1787»), (str. 65. - 71.), ističe važnost Jozefinskog katastra i kao izvora koji svjedoči o odnosu države prema jezičnim skupinama. Na svojstven i jedinstven način

Jozefinski katastar dopunjuje sliku vremena. Vojni su kartografi zapisali mnogobrojna imena na slovenskom govornom području u Unutarnjoj Austriji uz njemački i na slovenskom jeziku, a u Prekmurju mnoga pokrajinska imena u svim tamošnjim jezicima, naime mađarskom, slovenskom i njemačkom. Jozefinski katastar je, naglašava autor, prvi zemljovid s tako mnogobrojnim slovenskim imenima. Uz imena krajeva u njemačkom i slovenskom obliku, donosi i imena brda, polja, voda, prije svega manjih vodotokova, koji su bili u upotrebi samo na slovenskom jeziku, no do tada ih nitko nije zapisivao. U vrijeme nastajanja Jozefinskog katastra, slovenski jezik se ustalio i na drugim područjima državne uprave. Autor navodi, da je od vremena Marije Terezije izdavano sve više patenata, koji su bili dvojezični, njemački i slovenski. U osmdesetim godinama 18. stoljeća, kada je Josip II. preuređivao crkvene granice, prvi put u povijesti nastojali su se prihvatiti jezični odnosi i na slovenskom govornom području. Tako je i država počela uključivati narodne jezike zbog praktičnih razloga u svoj upravni sustav. Narodni jezici, među njima i slovenski, uvedeni su u državno poslovanje te su postali državni poslovni jezici. Iako autor ne obrađuje odnose Nijemaca i Slovenaca, prikazano u mnogočemu pridonosi i prikazu njemačko-slovenskoga suživota.

Dr. Joachim Hösler u prilogu «'... In der Wiege der Slowenzität'. Početak nacionalne diferencijacije u Kranjskoj od kraja 18. do sredine 19. stoljeća» («'... In der Wiege der Slowenzität. Zu den Anfängen der nationalen Differenzierung in Krain vom Ende des 18. bis Mitte des 19. Jahrhunderts»), (str. 72. - 95.), prikazuje kakvi su bili oblici slovenskoga identiteta u djelovanju značajnih slovenskih kulturnih djelatnika Antona Linharta, Jerneja Kopitara i Valentina Vodnika, odnosno što su oni namjeravali dosegnuti svojim djelima i djelovanjem. Autor ocjenjuje Linharta, Kopitara, Vodnika i druge izobražene osobe toga vremena kao prednacionalne, pokrajinskopatriotske mislioce i predstavnike europskoga prosvjetiteljstva u Kranjskoj. Iako su od prve polovice 19. stoljeća kranjski, koruški i štajerski intelektualci sve češće upotrebljavali pojam «slovenski», stanovništvo je zadržalo pokrajinsku svijest te je prema autoru, koji se ne slaže sa stajalištima i tumačenjima nekih njemačkih odnosno austrijskih povjesničara, društveni položaj ostao najznačajnija odrednica kolektivnog identiteta.

Dr. Eduard G. Staudinger u prilogu «Od većine do manjine. Njemačko govoreće stanovništvo Apaškog polja u 19. i početkom 20. stoljeća» («Von der Mehrheit zur Minderheit. Die deutschsprachige Bevölkerung des Abstaller Feldes im 19. und frühen 20. Jahrhunderts»), (str. 96. - 110.), prikazuje razvoj, položaj i sudbinu stanovništva Apaškoga polja, mikroregije južno od Mure i sjeverno od Slovenskih gorica na sjeverozapadu Slovenije, područja naseljenog od kasnoga srednjeg vijeka pretežno s njemačkim stanovništvom. Apaško polje je nakon Prvoga svjetskog rata mirovnim pogodbom u Saint Germainu pripalo Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, te su se od tada demografski odnosi u tom području počeli i mijenjati u korist slovenskoga stanovništva. Prema autoru Drugi svjetski rat, posebice nacionalsocijalistička politika, doveli su do nestanka njemačkoga stanovništva Apaškoga polja u neposrednom poraću.

Prof. dr. Janez Cvirn u prilogu «Nijemci i Slovenci u Donjoj Štajerskoj: Između kooperacije i konfrontacije» («Deutsche und Slovenen in der Untersteiermark: zwischen Kooperation und Konfrontation»), (str. 111. - 125.), prikazuje odnose Nijemaca i Slovenaca u Donjoj Štajerskoj, posebice na primjeru Celja, Maribora i Ptuja, potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Ti odnosi, u prvome redu politički, stupnjevano su zaštravani od kraja 19. stoljeća, i sa slovenske i s njemačke strane, po radikalnim načelima «Hie Deutsche – hie Slowenen» i «Svoji k svojim». No, u svakidašnjem životu odnosi Nijemaca i Slovenaca bili su u rasponu od gotovo mirnog suživota uglavnom seoskog stanovništva, preko procesa međusobne asimilacije, do konfrontacije glede

upotrebe jezika u školama, uredima i javnom životu, sve do političkih predizbornih sukobljavanja.

Mr. Reinhard Reimann u prilogu «'Za prave Nijemce je kod nas dovoljno prava. Slovenci i njemačka manjina 1918.-1941.» («'Für echte Deutsche gibt es bei uns genügend Rechte'. Die Slowenen und ihre deutsche Minderheit 1918-1941»), (str. 126. - 151.), prikazuje položaj Nijemaca u Sloveniji u razdoblju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije (1918. - 1941.), odnosno različita, štoviše oprečna viđenja i tumačenja njemačke i slovenske strane o položaju njemačke manjine u Sloveniji. Slovenci su intelektualci tvrdili da Nijemci imaju dovoljno prava u Sloveniji («Za prave Nijemce je kod nas dovoljno prava»), a njemački intelektualci u Sloveniji da je Štajerska i Kranjska postala pogubna za Nijemce, te da je njemačko kulturno groblje («deutscher Kulturfriedhof»). Autor naglašava da su poniženja koja je morala podnijeti njemačka manjina u Kraljevini SHS, posebice u Sloveniji nakon Prvoga svjetskog rata, imala za posljedicu negativan odnos prema novoj državi. Stoga su vidjeli jačanje svojega položaja u vezanju najprije uz Austriju, a zatim uz Treći Reich. Nationalsocijalističku politiku smatrali su slovenski Nijemci spasonosnim osloncem, a okupaciju Slovenije 1941. od strane Trećega Reicha nacionalnim oslobođenjem. Taj osjećaj se na poslijetku pokazao kao velika zabluda.

Prof. dr. Jerca Vodušek-Starič u prilogu «Začetak ideološkog spora i posljedice za njemačko-slovenske odnose» («The beginning of the ideological dispute and its consequences on German - Slovene relations»), (str. 152. - 167.), koji se nastavlja na prethodni članak, objašnjava uzroke početka značajnijeg i ideološkog spora i posljedice za njemačko-slovenske odnose u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije, tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću. U najvećoj mjeri, sudbonosne njemačko-slovenske, u mnogočemu nepremostive odnose, koji svoje korijene imaju od ranije, autorica pripisuje najprije nacionalsocijalizmu, a zatim i komunizmu.

Zbornik «Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema» obrađuje neke zanimljive, štoviše i važne teme slovensko-njemačke zajedničke povijesti, no ne obrađuje opširnije neke također važne i nezaobilazne teme i probleme iz novije povijesti, naime najbolnija pitanja slovensko-njemačke povijesti na zajedničkom prostoru.

VLADIMIR GEIGER

Acta Histriae, 11, 2003, 2, Univerza na Primorskem,
Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Koper 2003., iii+262. str.

Pojedine teme povijesnog istraživanja zahtijevaju interdisciplinarni, a često i komparativni pristup, prije svega moguć u okviru međusobne usporedbe dosadašnjih rezultata i međunarodne suradnje dviju ili više historiografija. Pogodno tlo za ovakvu suradnju poglavito se stvara prilikom istraživanja prošlosti na određenom geografskom prostoru čije se etničko-teritorijalne granice igrom povijesne sudbine, uglavnom nisu podudarale. Jednim od niza takvih geo-prostora "preklapanja" može se smatrati Istra i Veneto (Trst, Gorica, Udine) gdje je glavne orise povijesne zbilje "skiciralo" međusobno "sudaranje" četiri etniciteta – talijanskog, slovenskog, hrvatskog i njemačkog. Upravo s ciljem upoznavanja i poticanja na slična istraživanja, a samim

time i na dublju suradnju hrvatske i slovenske historiografije, izlaže se na ovom mjestu prikaz novog broja povijesnog časopisa *Acta Histriae*.

Ovaj broj časopisa nosi tematski naslov *Prispevek z mednarodnega znanstvenega sestanka Prvni položaj Slovencev v Italiji, 1866-2002*, održanog 8. studenog 2002. u Kopru. U njemu se daje cjeloviti uvid u problematiku i povijesne mijene pravnog položaja Slovenaca, a često i Hrvata, na širem području današnje slovensko-talijanske državne granice. Što se tiče tehničke strane, časopis ne odstupa od uobičajenih standarda, uz jednu manju razliku naspram eminentnih hrvatskih povijesnih časopisa. Naime, uz ime autora određenog rada, osim mjesta njegovog zaposlenja i pune adrese dotične institucije, iznosi se i autorova e-mail adresa. Ponovo bih želio naglasiti da je, s obzirom na ograničavajuće prostorno-vremenske okvire, elektronska pošta u današnje vrijeme jedan od najsvrsihodnijih oblika neobavezne znanstvene komunikacije, a uvelike može pridonijeti kako lakoj razmjeni ideja, tako i mogućoj diskusiji.

Uvodni rad Branka Marušića «Pravni položaj beneških Slovencev ob priključitvi k Italiji leta 1866» (1.-18.), usporedno s povijesnim zbivanjima kraja XVIII. i XIX. stoljeća istražuje pravni položaj slovenske manjine na prostoru Venetske Slovenije. U prvom dijelu rada autor prati teritorijalno-upravne promjene uzrokovane nestabilnostima Napoleonskih ratova, revolucionarnom 1848. i austro-pijemontskim ratom 1859., a poglavito pažnju posvećuje vojnim zbivanjima 1866. i konačnom razgraničenju, kojim je Venetska Slovenija uključena u Kraljevinu Italiju. U drugom dijelu detaljnije se opisuje novi položaj venetskih Slovenaca nakon 1866., te pokušaj njihove asimilacije bazirane na temelju ideje jezičnog i kulturnog monolitizma Italije, odnosno trajnim potiskivanjem jezičnih i narodnih posebnosti netalijanskih manjinskih naroda.

Gorazd Bajc u članku «Fašistična zakonodaja in Slovenci med obema vojnama» (19.-40.), ispituje utjecaj spomenutog zakonodavstva na životne prilike Slovenaca i Hrvata na prostoru Julijske krajine, poglavito Trsta i Gorice. Autor ističe asimilacijske i odnarođujuće pritiske na netalijanske narode već u razdoblju liberalnih vlada nakon I. svjetskog rata, a koji su iznimno pojačani za fašista čija teorija "nije priznavala postojanje manjina i propagirala manju vrijednost slavenske rase". Stoga se detaljnije prikazuje utjecaj fašističkog zakonodavstva na jezik, školstvo, kulturna društva, tisak, javne službe, gospodarstvo, toponomastiku i nazivlje, te politički i društveni život Slovenaca i Hrvata. Do koje je mjere navedeni pritisak bio jak, pokazuje i zakon na temelju kojeg je novorođenčadi bilo zabranjeno davati slavenska imena.

U članku «Slovenci v Julijski krajini in crkvena oblast v času med obema vojnama» (40.-56.), Egon Pelikan proučava položaj slovenskog i hrvatskog svećenstva na prostorima, koji su nakon Rapallskog sporazuma dospjeli pod talijansku civilnu vlast, a u crkvenopravnom pogledu bili pod jurisdikcijom osam biskupija. Pri tome se autor, u raspravi o politici "graničnog fašizma" čiji je cilj bio intelektualno "obezglavljenje" manjina, osvrće na niz fašističkih zakona koji su onemogućili djelovanje kršćanskosocijalnih organizacija, ukinuli tisak i školski vjeronauk na materinjem jeziku, te dali povod progonima slavenskih svećenika. Pažnja se također posvećuje često negativnom odnosu talijanskog i slovenskog klera, odnosno više crkvene hijerarhije prema slavenskim svećenicima, ali i poziciji Vatikana prema fašističkoj politici na dotičnom prostoru. Na kraju autor prikazuje tajno djelovanje slavenskog klera, te pokušaje aktualizacije problema njihovog položaja u Italiji.

Samo Kristen u radu «Kratek oris pravno-političnega položaja slovenskega prebivalstva Julijske krajine od italijanskega vstopa v vojnu in napada na Jugoslavijo do italijanske kapitulacije v septembru» 1943 (57.-76.), ukratko opisuje pravni status sloven-

skog žitelja u anektiranoj Ljubljanskoj pokrajini, zaključujući da su Slovenci (i Hrvati) u Julijskoj krajini i dalje tretirani kao "stari" talijanski državljani, odnosno da se njihov položaj, unatoč priključenju novog broja Slovenaca Kraljevini Italiji, nije nimalo kvalitativno popravio. Dapače, autor upozorava na sve lošije uvjete života potonjih, prikazujući njihov položaj u talijanskoj vojsci, sudske procese i otvorena nasilja nad njima, a što se nije promijenilo ni u vrijeme Badogliove vlade. Na kraju se razmatraju težnje demokratski usmjerenih talijanskih političara za priznanjem kulturne autonomije "julijskim Slovencima".

Anton Vratuša u članku «Manifest Narodnooslobodilačkog odbora za severnu Italiju (CLNAI) italijanskomu ljudstvu Julijske Benečije (10. junij 1944, Milano)» (77.-90.), ispituje odnos OF i CLNAI, odnosno KPS i KPI u razdoblju nakon kapitulacije Italije. Detaljnije se prikazuje pokušaj rješavanja nesuglasica CK KPS prema Kardeljevim instrukcijama i CK KPI, proizašlih prije svega iz različitih stajališta oko pitanja poslijeratne pripadnosti Slovenskog Primorja. Važan korak u približavanju odigrao je sastanak OF CLNAI, 8. lipnja 1944. u Milanu, te Manifest u kojem se poziva na zajedničku borbu, premda se pitanje pripadnosti Slovenskog Primorja tek načelno riješilo i u biti bilo odgođeno za budućnost.

U radu «Obris posebnosti ustavnega pojmovanja narodnih manjšin v Jugoslavanski federaciji» (91.-98.), Janko Pleterski na temelju jugoslavenskog zakonodavstva i ustava raspravlja o pojmovnom položaju narodnih manjina u FNRJ/SFRJ. Pri tome razlikuje državotvorne narode – kao nosioce federalne nacionalne državnosti svake pojedine republike, koji su imali isti status i izvan "matične" republike – od narodnosti (narodnih manjina). Također se naglašava različiti položaj narodnosti u pojedinim republikama, u skladu s njihovom federalnim karakteristikama, odnosno nemogućnost okupljanja narodnosti pod jednom "krovnom" saveznom organizacijom. Jedina iznimka bila je talijanska narodnost (narodna manjina) organizirana u jedinstvenu organizaciju na području SR Hrvatske i SR Slovenije.

Janez Stregar u radu «Republika Slovenija in zamejstvo 1945-2002» (99.-128.), analizira odnos slovenske politike prema prekograničnim Slovencima, onima u Italiji, Austriji i Mađarskoj. Nakon pregleda historiografije, razmatra se pitanje položaja slovenske narodne manjine unutar međunarodnih odnosa SFRJ sa svojim sjevernim susjedima. Autor se ukratko osvrće na pomoć "civilnih službi" – kako naziva razne slovenske institucije – prekograničnim Slovencima, kao i kvalitativno novi odnos prema njima nakon proglašenja samostalne Republike Slovenije. Na kraju se rada upozorava na nepravedni pad javnog interesa za ovu problematiku, zadnjih godina, što se povezuje s ulaskom RS u Europsku uniju.

Članak «Zvezniška zakonodaja in vprašanje naselitve istarskih beguncev na ozemlju tržaških Slovencev» (129.-150.), Sandia Volka, istražuje vezu Savezničke vojne uprave, talijanske politike i naseljavanje istarskih ezula, u Zoni A STT-a. Autor promatra ovo pitanje kroz tri razdoblja: prije nastanka STT-a, pa do raskola između FNRJ i SSSR i zatim do Londonskog ugovora. Poglavitno se upozorava na talijansko nastojanje za priključenjem tršćanskog prostora matici, pri čemu je posebnu ulogu imalo naseljavanje ezula, kao temelja talijanske ideje "nacionalne melioracije", odnosno trajne promjene nacionalnih i političkih odnosa u Zoni A. Unatoč načelom protivljenju dolasku ezula, Saveznička vojna uprava nije pretjerano reagirala na njihovu prisutnost i postepeno je njihovo pitanje prepustila talijanskoj administraciji.

U članku «Slovenska manjšina v Italiji in italijanska v Jugoslaviji med letoma 1945 in 1990 – primerjava položaja» (151.-180.), Nevenka Troha kroz tri razdoblja promatra odnos matičnih država i njihovog zakonodavstva prema dvije spomenute narodne

manjine. Pri tome se u prikazu odnosa Jugoslavije prema talijanskoj narodnoj manjini težište stavilo na stanje u SRS, a tek manjim dijelom u na SRH. U prvom razdoblju između 1945. i 1954. napeti odnosi dviju država odrazili su se i na položaj dviju njihovih manjina, dok je u drugom razdoblju (1954-1975) došlo do normalizacije odnosa i donekle do zakonske regulacije, te poboljšanja položaja manjina, što autorica podrobno prikazuje. Konačno, u trećem se razdoblju (1975-1990) razmatra pitanje provođenja odredbi Osimskog sporazuma u vezi manjina na obje strane; te se upozorilo da slovenska narodna manjina u Italiji sve do 2001. nije imala zakon ("globalni zaštitni zakon") koji bi obuhvatio cjelokupni prostor njezinog obitavanja, dok je talijanska manjina u SRS već 1974. postala integralni dio "republičke skupnosti".

Mitja Ozbič u članku «Pregled razvoja državne zakonodaje in sodne prakse pri uporabi slovenskega jezika v odnosu z javno upravo 1954-2002» (181.-188.), istražuje pitanje uporabe slovenskog jezika u javnoj upravi u razdoblju nakon 1954, Osimskog sporazuma, te odluka Ustavnog suda Italije (1992 i 1996). Pažnja je poglavito posvećena analizi odredaba "Zakona o zaštiti slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji-Juljski Krajni" br. 38 iz 2001., te na kraju, nekim problemima koji i nakon njegovog donošenja ostaju neriješeni.

Jože Škerk u radu «Statut Devinsko-nabrežninske občine in 28. člen Zakona 38/2-001. Jezikovna enakopravnost za slovensko manjšinu v Italiji» (189.-193.), iznosi primjer iz praktičnog odnosa prema zakonu 38/2001, te odredbama statuta općine Devin – Nabrežin (smještene između Krasa i Jadranskog mora). Autor naime, upozorava na četiri tužbe koje je sam podigao na Zemaljskom upravnom sudu (Deželno upravno sodišče), zbog nepoštivanja i odbijanja provođenja zakona 38/2001 i odredaba općinskog statuta o jezičnoj ravnopravnosti na samoj općinskoj razini. Nakon pozitivnog rješenja tužbi u korist tužitelja, općinske su vlasti tek nakon medijske polemike provele jezičnu ravnopravnost u praksi.

U radu «Ustavno sodišče Italijanske republike in zaštita slovenske manjščine» (195.-202.), Samo Pahor, nakon kratkog pregleda položaja narodnih manjina i manjinskih jezika u okviru zakonodavstva Kraljevine Italije i ustavotvorne skupštine nakon II. svjetskog rata, detaljnije analizira odluke Ustavnog suda RI koje se odnose na zaštitu slovenske manjine. Poglavito se govori o odluci iz 1982., koja je omogućila kvalitativno novi pristup pitanju položaja slovenske narodne manjine i njezinog jezika, a zatim i o odlukama iz 1992, 1996 i 1999.

Ivo Jevnikar u članku «Vloga in pomen paritetnega odbora pri izvajanju zaščitnega zakona za slovensko manjšino v Italiji» (203.-210.), raspravlja o radu i nadležnostima Institucionalnog paritetnog odbora za pitanja slovenske manjine u Italiji. Detaljnije se govori o njegovom pravilniku, sastavu, ovlastima, odnosima s nadređenim vlastima i značenju zakona 38/2001 u vezi djelovanja Odbora. Naknadno je u članak uvršten i popis općina koje su postale "zaštitna područja" slovenske manjine, a čije je određivanje bio glavni zadatak Odbora.

Walter Coren u članku «Vloga občin pri zaštiti slovenskega jezika: analiza statutar-nih pravil zamejskih krajevnih uprav» (211.-222.), nakon kratkog osvrta na nadležnosti općina i pokušaje uplitanja nadređenih oblasti u te nadležnosti, analizira statutar-na pravila općina smještenih uzduž talijansko-slovenske granice, a u kojima je naseljena slovenska narodna manjina. Autor je analizu podijelio u tri cjeline: statuti većih općina, pravila za zaštitu slovenske manjine u nekim općinama Trsta i Gorice (s podcjelinama: pravo na upotrebu slovenskog jezika u odnosima s javnom upravom i njegovo poznavanje kod službenika, upotreba jezika kod sastavljanja upravnih akata i "vidna dvojezičnost", odnosno upotreba slovenskog jezika na cestovnim znakovima i javnim

natpisima), statuti nekih općina u udinskoj pokrajini. Autor ističe da i unutar iste pravne tematike postoje mnoge razlike u položaju slovenskog manjinskog jezika u pojedinim općinama, te da tek neke općine Trsta i Gorice provode u potpunosti odredbe o zaštiti slovenskog jezika.

U uskoj je vezi s prethodnim i sljedeći članak istog autora «Dvojezično poslovanje krajevnih uprava in doklada za dvojezičnost» (223.-228.). U njemu se upozorava na neriješeno pitanje dodatnog financiranja službenika, koji bi omogućili dvojezično poslovanje lokalne uprave. Pitanje se povezuje i s prizivima na Zemaljski upravni sud u Trstu, te odlukom parlamenta iz 2003.

Bojan Brezigar u članku «Evropa in manjšine» (229.-235.), nakon općih primjedbi o položaju manjina unutar Europe i Europske unije, detaljnije analizira glavne odredbe institucija EU o manjinama, te prikazuje da li i kako se te odredbe odražavaju na svakodnevnicu slovenske manjine u Italiji.

Emidij Susič u članku «Socializacija, asimilacija in pravni položaj» (237.-254.), s teoretskog aspekta pristupa problemu slovenske manjine u Italiji. Nakon analize osnovnih pojmova neophodnih za sagledavanje položaja neke narodne manjine u matičnoj državi (etnička manjina, asimilacija, intergacija, etnička identifikacija), autor razmatra proces asimilacije u okviru socijalizacije pripadnika slovenske manjine. Pri tome se za očuvanje slovenskog etničkog identiteta naglašava važnost slovenskih socijalizacijskih čimbenika (škola, mediji, knjižnice i kazališta, društveno-kulturne organizacije, sportska udruženja, itd.).

Posljednji rad «Pravica do jezika» (255.-262.) napisala je Patrizia Vascotto. Autorica nakon kraćeg pregleda osnovnih zakona o upotrebi manjinskog slovenskog jezika u Italiji, također s teorijske strane, analizira "jezičnu situaciju" slovenske manjine u Trstu, te razmatra moguća rješenja na put k njegovom ravnopravijem položaju. Pri tome se uvodi ideja globalne dvojezičnosti, te navode uvjeti potrebni za njezino ostvarenje.

Na kraju je potrebno naglasiti, da ovaj broj zbornika daje pregled problema vezanih uz društveni, pravni i jezični položaj slovenske manjine u Italiji. U prvom se dijelu pažnja više usmjerila na prikaz problema vezanih uz razdoblje do stvaranja samostalne i neovisne Republike Slovenije, te su prezentirani uglavnom znanstveni radovi. Drugi dio, u kojem se ističu izvještaji i priopćenja, govori o položaju slovenske manjine u Italiji na početku XXI. stoljeća, te mogućim načinima trajnog reguliranja njezinog statusa u vrijeme ujedinjavanja Europe. Stoga bi ovaj broj zbornika *Acta Histriae* trebao predstavljati neizbježnu literaturu za opće upoznavanje s problemima slovenske narodne manjine u Italiji od njezinog ujedinjenja do danas.

IVAN MAJNARIĆ

Zbornik Mire Kolar - Dimitrijević, ur. Damir Agičić, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2003., 572 str.

Poznata i priznata hrvatska povjesničarka doživjela je za svoj sedamdeseti rođendan izdanje povećeg zbornika posvećenog svom jubileju. Njezin život i djelo ukratko je prikazao Petar Korunić (7. - 16.). Hrvoje Petrić istražio je njezinu veliku i opsežnu bibliografiju radova pisanih u protekla četiri desetljeća (17. - 42.). Dragutin Feletar potpisuje

rad «Prinosi dr. Mire Kolar – Dimitrijević istraživanju povijesti Podravine». (43. - 47.). Katica Čorkalo napisala je prilog «Poštovanoj prof. dr. Miri Kolar-Dimitrijević prigodom 70-godišnjice» (49. - 54.). Starijoj prošlosti vraća nas Ante Škegro «Callimorphus – biblijski primjer snalažljivog upravitelja» (55. - 61.). O «Pregledu razvoja vojnoga graditeljstva u Europi od 15. do 19. stoljeća» (63. - 77.) pisao je Josip Kljajić. Kornelija Jurin-Starčević autorica je priloga «Vojne snage Kliškog i Krčko - ličkog sandžaka pred Kandijski rat – osmanska vojska plaćenika» (79. - 93.). Hrvoje Petrić u svom drugom tekstu prati «Ljude, utvrde i okoliš» (96. - 106.), a Milan Vrbanus, «Društveno ekonomske prilike na našičkom vlastelinstvu krajem 17. i početkom 18. stoljeća» (107. - 122.). Željko Holjevac potpisuje rad «Društvene i gospodarske prilike u Velikim Šenkvicama i Malim Šenkvicama, nekoć hrvatskim naseljima pod malim Karpatima u Slovačkoj, u vrijeme marijaterezijanske urbarijalne regulacije» (123. - 130.). «Migracijski smjerovi u mletačkoj Istri: Barban - Pula (17. - 19. stoljeće)» (131. - 143.) predmet su interesa Slavena Bertoše, dok Miroslav Bertoša piše o «Žitarici s agrarne margine: kukuruzu» (145. - 155.). Ivan Pederin svoj rad naslovio je «Dalmacija kao jabuka razdora između Hofburga i Budima poslije mira u Campo Formiju» (157. - 163.). «O kolonatskim odnosima i feudalnim podavanjima u zapadnoj Istri (prema opisu iz katastra Franje I. iz prve polovice 19. stoljeća)» (165. - 178.) piše Marino Manin. Drago Roksandić prati «Nikolu Tomassea (1802. - 1874.) u povijesnoj perspektivi: hrvatske i srpske kulturne nacionalnoideološkijske apropijacije» (179. - 187.). Dragutin Pavličević naslovio je svoj prilog «Imbro Ignjatijević Tkalac i njegova stajališta o Istočnom pitanju» (189. - 198.), a Damir Agičić «Odjeci Siječanjskog ustanka 1863. godine u Narodnim novinama i Pozoru» (199. - 205.). Dalibor Čepulo autor je priloga « Liberalizam i uređenje slobode tiska i porotnog suđenja u hrvatskom saboru 1875. - 1918.» (207. - 217.). Stjepan Matković prati «Uređenje rijeke Save na području oko Zagreba s posebnim osvrtom na zahvate u doba Austro-Ugarske» (219. - 230.). Mirela Slukan Altić potpisuje rad pod naslovom «165. obljetnica željezničke pruge Sisak - Bandino Selo i pronalazak nekih izgubljenih dijelova Knežičeva projekta» (231. - 238.). «Željeznički projekti u sjeverozapadnoj Hrvatskoj na razmeđu 19. i 20. stoljeća» (239. - 250.) predmet su interesa Marija Keve. Husnija Kamberović donosi prilog «Neki primjeri iz svakodnevnog života begovske elite u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće» (251. - 256.). Božena Vranješ Šoljan prati «Naseljavanje Mađara u Slavoniji 1880. - 1910.» (257. - 270.), a Bosiljka Janjatović «Dva suđenja Stjepanu Radiću 1893.» (271. - 284.). Ivo Perić obrađuje «Osnutak i početno djelovanje Hrvatske stranke u Dalmaciji» (285. - 293.), a Mato Artuković kako je pisao «Glasnik Biskupije Bosanske i Srijemske o židovima i judaizmu» (295. - 314.). Branka Boban javlja se radom «Sabor Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o problemima prehrane tijekom I. svjetskog rata» (315. - 328.). «Hrvatska pučka stranka i seljaštvo (1919. - 1920.)» (329. - 338.) tema je interesa Zlatka Matijevića. Tonći Šitin prati «Nastup Zemljoradničke stranke u Dalmaciji» (339. - 352.) a Franko Mirošević, «Savez zemljoradnika na otoku Korčuli 1921. - 1926.» (353. - 362.). Suzana Leček obrađuje temu «Seljačka sloga i počeci nacionalne kampanje opismenjivanja» (363. - 378.). Ivica Šute donosi prilog «Zagrebački Zbor i sudjelovanje Banovine Hrvatske na inozemnim sajmovima (1939. - 1941.)» (379. - 394.). «Dva antisemitska zakona u Kraljevini Jugoslaviji 1940. godine» (395. - 405.) predmet su interesa Ive Goldsteina. O «Odnosima oružanih snaga Trećeg Reicha i Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945.» (407. - 419.) piše Nikica Barić. Hrvoje Matković potpisnik je priloga «Odnos jugoslavenske izbjegličke vlade prema pitanju Istre i Rijeke (1941. - 1945.)» (421. - 429.). Rad Zdenka Radelića nosi naslov «Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata: problemi istraživanja» (431. - 439.). Vladimir Geiger se javlja s prilogom

«Logorska sudbina Njemica u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) nakon Drugoga svjetskog rata» (441. - 448.). Kakav je «Utjecaj kolonizacije (1945. - 1948.) na promjene nacionalnog sastava stanovništva Hrvatske» (449. - 457.) istražuje Marijan Matićka. «Istarsko poraće: društvene promjene i socijalna politika nove "narodne" vlasti» (459. - 468.) tema je rada Darka Dukovskoga. Tvrtko Jakovina donosi prilog «Narodni kapitalizam protiv narodnih demokracija» (469. - 479.) a Berislav Jandrić istražuje «Sudjelovanje sveučilištaraca u hrvatskom nacionalnom pokretu (1971.)» (481. - 496.). O «Zastupljenosti tema gospodarske povijesti Slavonije, Srijema i Baranje u hrvatskoj historiografiji» (497. - 508.) piše Zlata Živaković Kerže. Ivo Rendić-Miočević i Marko Vučetić daju svoje gledište «Kakva bi danas trebala biti nastava povijesti» (509. - 521.). Posljednji rad je Mirka Valentića, «Stara Slavonska vojna krajina» (523. - 547.). Knjizi su pridodani sažeci članaka na engleskom jeziku (549. - 567.). Zaključno recimo da su autori svih dobi i profila, s raznorodnim temama od vojne i gospodarske do političke i svakodnevne povijesti, ovim vrijednim zbornikom profesorici Miri Kolar odali zasluženo priznanje.

MARGARETA MATIJEVIĆ